

ТЕМА 19. УКРАЇНСЬКА ШКОЛА Й ПЕДАГОГІКА МІЖ ДВОМА СВІТОВИМИ ВІЙНАМИ. ПЕДАГОГІЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ А.С.МАКАРЕНКА.

19.1. Українське шкільництво й педагогіка (1918-1939 рр.).

Стан шкільництва (1918-1939 рр.) визначався тими історичними умовами, в яких перебувала Україна між двома світовими війнами. Тим більше, що вказаний етап насичений багатьма подіями. Та й становище української школи в той час було неоднакове, бо Україна перебувала в умовах розшматування земель під різними урядами. Цим викликана потреба розглядати стан національної освіти на чотирьох Українах – під більшовиками, під Польщею, під Румунією, під Чехо-Словаччиною. Адже в силу тодішніх політичних обставин педагогічні події на цих землях відбувалися майже цілком відокремлено, й між ними існували спорядичні зв'язки.

Штучні кордони роз'єднували, рвали на куски українську націю і разом з цим й українське шкільництво та педагогіку.

Освітньо-педагогічні перетворення на центральних українських землях розпочалися із захопленням влади більшовиками в грудні 1919 р. через руйнування узвичаєних шкіл різноманітного характеру й насаджування уніфікованої радянської школи – єдиної трудової. У 1920 р. зліквідовано університети й на їх місці була організована мережа інститутів.

Більшовицький уряд на Україні в шкільництві здебільшого копіював те, що робилось в Москві. У 1919 р. він видав ряд декретів: про утворення наркомосу УРСР, губернських і повітових відділів народної освіти; про відокремлення церкви від держави й школи від церкви; про передачу всіх навчальних закладів у відання наркомосу та ін. На основі цього наркомос УРСР теж видав ряд постанов та інструкцій про керівництво школою й зміст навчання, про заборону викладання Закону Божого й релігійного виховання.

Станом на березень 1920 р. система народної освіти Радянської України охоплювала:

- дошкільні заклади (дитячі садки й майданчики) для дітей віком від 4 до 8 рр.;
- семирічну трудову школу, яка складалася з двох ступенів для дітей віком від 8 до 15 років: перший – 1-4 класи; другий – 5-7 класи;
- професійні школи й технікуми для підлітків і молоді 15-18 років;
- вищі навчальні заклади для молоді 18-22 років.

Крім них, сюди входили: робітничі факультети (робітфаки), професійні школи, дитячі трудові колонії, дитячі містечка.

Наведений вище проект єдиної трудової школи, вироблений першим наркомом освіти в Україні Г.Грицьком, уже в 1922 р. під диктат Кремля був змінений і пристосований до системи, введеної в РСФСР А.Луначарським. Мало того, в 1924 р., незважаючи на автономію в культурному будівництві,

народний комісаріат освіти в Україні змушений був прийняти для семирічної трудової школи теж програму московську.

Таким чином, не дивлячись на формально-правову незалежність, Українська РСР була фактично підпорядкована Москві, яка вже в 20-х рр. інтенсивно втручалася у справи українського шкільництва, а в 1930 р. взяла їх під повний контроль та розгорнула потужну русифікацію. Посилено навчання російської мови: не як чужої, а другої, тобто рівнорядної українській. Знання про Україну зазнає остракізму.

Політика воєнного комунізму зруйнувала економіку, сплюндрувала сільське господарство й болісно вдарила по українському шкільництву.

У 1921-1923 рр. на Радянській Україні, особливо у степових її районах, в'бухнув голод із жертвами до 1,5 млн. селян. Економічний крах примусив більшовиків перейти від політики воєнного комунізму до непу, тобто до вільного ринку, що сприяв розвитку приватної ініціативи. Лібералізація загальна відкрила можливість поставити питання про відродження й розвиток української педагогічної культури й національної школи. Період цей тривав приблизно 10 років.

30 грудня 1922 р. проголошено утворення СРСР. Сталін, який тоді виконував функції наркома в справах національностей, вів великодержавну русифікаторську лінію, що викликало гостре незадоволення серед неросіян. Тому XII з'їзд РКП (б) в квітні 1923 р. провізорично осудив російський шовінізм й проголосив принцип коренізації. Нова національна політика мала сприяти підготовці українських педагогічних кадрів, запровадженню рідної мови в освіті, дерусифікації державного апарату і навіть створенню республіканської армії. Виходячи з цього, на Україні розпочався процес українізації.

Кампанія українізації охопила всі сфери життя Радянської України. Найбільший вплив вона мала на освіту. На відміну від царизму, радянці приділяли велику увагу шкільництву. І їхні досягнення в цій галузі вражають. Зумовлено це було: а) пропагандистською метою; б) прагненням через освіту й професійне навчання підняти виробничий потенціал країни; в) наміром через радянську школу, педагогіку й виховання комунізувати суспільство. Особливо вражаючими були успіхи в ліквідації неписьменності. Правда, не все тут було рівно і гладко. Наприклад, у 1925 р. офіційно була проголошена обов'язкова й безплатна початкова освіта. Але ж до школи не приймали дітей "буржуїв" та "куркулів". То й навчанням було охоплено заледве трохи більше половини учнів. Міфічним виявилось намагання практично втілити ідею політехнічної освіти, бо сам рівень виробництва був примітивний.

Діти "класово-ворожих елементів" (колишніх поміщиків, військовників, фабрикантів, священників та ін.) у вузи не допускались.

Що ж до успіхів в українізації, то вони були справді визначними. Провідну роль у ній відіграв народний комісаріат освіти, зокрема його керівники Олександр Шумський (1925-1926), а згодом Микола Скрипник

(1927-1932). Завдяки їм було досягнуто помітних зрушень в українській національній освіті та культурі. В кульмінаційному для українізації 1929 р. понад 80 % загальноосвітніх шкіл і 30 % вузів вели навчання виключно українською мовою, 97 % українських дітей навчалися рідною мовою. В школах йшло інтенсивне вивчення українознавства, творчі пошуки ефективних шляхів навчання учнів.

Українство охоплювало систему наукових знань і досліджень з історії (генезису) етносу, природи, мови, нації, держави, культури, міжнародних відносин українців з їх власною долею і суверенністю, ментальністю й цілісністю (соборністю).

Помітний успіх у вивченні українознавства в тогочасних школах і вузах зумовився такими провідними факторами: незгасним національним пафосом визвольних змагань за державне відродження України 1917-1920 рр.; енергійною дією патріотично настроєної, національної свідомості української інтелігенції – учителів, вчених, письменників, діячів культури; намаганням більшовиків через підтримку українізації завоювати собі авторитет серед українського народу; зв'язком українізації із загальним процесом модернізації; надзвичайно високим, світовим рівнем теорії та методології українознавства, його солідною джерельною базою, створеною на рівні праць найвидатніших вчених Всеукраїнської Академії Наук М.Грушевського, В.Вернадського, А.Кримського, С.Єфремова, Д.Багалія, І.Огієнка, Д.Заболотного, В.Липського, О.Потебні.

Радикальними були виступи українських письменників на чолі з Миколою Зеровим та Миколою Хвильовим, які палко захищали українство, ставлячи самостійницькі вимоги (клич "геть від Москви"). У жовтні 1921 р. українське духовенство створило Українську Автокефальну Православну Церкву.

Знаменною подією в українській педагогіці стала поява у 1920 р. посібника академіка С.Єфремова "Українознавство". Та й взагалі впродовж 1918-1930 рр. було видано тисячі українознавчих праць, що підготували фундамент майбутніх українознавчих енциклопедій, гарантували нові успіхи у розвитку українського шкільництва, педагогіки, освіти й культури. Це неабияк налякало імперський режим.

Вже у травні 1926 р. О.Шумський був усунений із займаної ним посади наркома освіти. А з вересня 1929 р. пішли масові арешти й розстріли визначних діячів української науки, освіти й культури.

Сталін пішов у наступ на НЕП. З грудня розпочалася примусова колективізація сільського господарства (1927 р.). Всіх, хто чинив навіть найменший опір, ув'язнювали. Сотні тисяч українських заможних селян разом із сім'ями були запроторені в Сибір. Безкінечні реквізиції хліба породили страшний голодомор на Україні 1932-1933 рр. з жертвами до 8 млн. українців. Цей тяжкий злочин було вчинено більшовицькими можновладцями, аби зламати волю українського народу. Перед очима цілого

світу від організованого більшовиками штучного голоду українське селянство вимирало селами й районами. Натомість сюди наслали з Росії росіян. Традиційне українське село із своїми виховними звичаями і традиціями, народною педагогікою, перестало існувати.

Після геноциду, застосованого проти українського селянства, почався наступ на українську національну культуру (1933-1939). За трагічністю наслідків цей етап увійшов в історію як "розстріляне відродження". Це був період ліквідації українзації та проведення русифікації усіх сфер українського життя, освіти й педагогіки. Застосовуваний більшовиками проти українців етноцид, геноцид і лінгвоцид супроводжувався фізичним нищенням української інтелектуальної еліти, національно свідомих учителів, що привело до масового обезголовлення українського народу.

На знак протесту проти антиукраїнської політики московської метрополії наклали на себе руки провідник культурного відродження М.Хвильовий (13.05.1933) та українзації – М.Скрипник (7.07.1933). Закінчив життя самогубством голова уряду П.Любченко. Йшов розгром українського національного шкільництва, елітарних шкіл (гімназій, ліцеїв, коледжів). Всі найкращі пласти української національної культури, науки, літератури й мистецтва, твори видатних вітчизняних та зарубіжних письменників опинилися під офіційною забороною й були вилучені з шкільних і вузівських програм та підручників. Більшовицьке вето було накладено навіть на такий педагогічний шедевр, як народна казка через навішування їй ярлика "пережитку феодалізму". Школа УРСР навіть не мала власних підручників, а користувалася виданими в РСФСР.

Постанови ЦК ВКП (б) "Про початкову й середню школу" (1931), "Про навчальні програми і режим у початковій і середній школі" (1932) та ін. означали наступ на українське шкільництво й педагогіку і впровадження тоталітарного режиму, закріпачення вчителів, повсюдне насадження сталінської лжепедагогіки.

А обов'язкове створення в школі, починаючи з 1930 року, піонерської, комсомольської і партійної організацій засвідчило тотальну ідеологізацію й партизацію життя учнів та вчителів, витравлення в них, під виглядом "інтернаціоналізму", національного духу.

Російщення української молоді старанно маскувалося інтернаціонально-комуністичною словесною буфонадою, проповіданням "вищості й виключності та місіонізму" російського народу, нав'язуванням учнівській молоді неросійської національності почуття меншовартості й неповноцінності, відречення від рідної мови на користь збільшення російськомовного населення України.

У всіх цивілізованих країнах світу плачуть національне виховання, дбають про формування спадкоємців і продовжувачів своєї нації. На Радянській Україні радянська педагогіка обстоє не формування українця, а радянської людини ("гомосовєтїкоса"), безнаціональної, безликої, "без роду і

племені", покiрного панiвному режимовi, збайдужiлого раба – манкурта звироднилої тоталiтарної системи. Вона топче європейзм, здавна властивий українській традиційній педагогічній культурi з її винятковою пошаною до кожної людини, особи, як єдиного неповторного оригіналу й найвищої цiнності суспiльства. Натомiсть насильницьки нав'язується українцям педагогіка азiатська, що iгнорує особистiсть, фетешизуючи маси, колектив, вважаючи їх за найбільшу цiнність. Учителі і вчені, які стоять на національній позиції рiдного народу, зазнають офіційних заборон (Г.Ващенко, С.Русова, Я.Чепiга, П.Холодний, М.Дем'янівський, П.Стеблина та ін.). Офіційне визнання надавалось тільки тим педагогам, котрі зайняли платформу радянську (А.Макаренко, В.Затонський, Я.Ряппо, Т.Лубенець, І.Соколянський, О.Задужний, Г.Костюк, С.Чавдаров, О.Попов). Керiвні мiсця у шкiльних та вузiвських адміністраціях були обсажені членами Комуністичної партії чи її людьми.

Навмисне вилучення з педагогічного обiгу термiнів "українська національна школа", "українська педагогіка", "національне виховання" й заміна їх безликими поняттями "радянська школа", "радянська педагогіка", "комуністичне виховання", показує їх антинаціональне, антиукраїнське спрямування. Після 1930 р. зникає навіть термiн "Українознавство".

Постiйне розмахування лякливим жупелем боротьби з "українським буржуазним націоналізмом" служило ширмою безперервних гонiнь на все українське, національне, в школі, освіті, педагогічній науці, шельмування національно-свідомих, чесних, талановитих педагогiв як надуманих "ворогiв народу".

Інспiроване Сталiним вбивство С.М.Кiрова 1 грудня 1934 р. послужило поводом для того, що в Україні було засуджено до розстрілу десятки тисяч українців, у т. ч. вчителів, вчених, професорів, студентів, видатних діячів національної культури і мистецтва. Так, наприклад, за один тільки 1934 р. у Дніпропетровській області було розстріляно 454 вчителів.¹ Не випадково Іван Багряний назвав Й.Сталiна "Йосипом Кривавим".

Великих втрат зазнали українські письменники, серед яких було чимало педагогiв: 89 ліквідовано, 213 примушено замовкнути, 64 заслані на каторгу, 83 емігрували. У сталiнських концтаборах і катiвнях загинули Микола Кравчук, Євген Плужник, Григорій Косинка, Дмитро Фолькiвський, Микола Куліш, Кость Буревій, Ананій Лебідь, Михайло Драй-Хмара, Микола Зеров, Олександр Шумський, Лесь Курбас та ін. За деякими підрахунками, з 240 українських письменників тоді зникло 200. Із 85 вчених-мовознавців ліквідували 62. Оголошували шпигунами й заарештовували українських філософів, художників, редакторів. Це був час підлості, доведеної до універсалізму.

¹ Мицик Ю. За фальшивими звинуваченнями. Про "чистки націоналістів" у школах Дніпропетровщини 1934 р. //Кур"єр Кривбасу, 1996. – № 45-46. – С. 27-28:

Більшовицькі інквізитори нанесли страшний ущерб духовному вихованню дітей та молоді, знищуючи українську автокефальну та греко-католицьку церкви й підмінюючи їх російською державною православною церквою, глумлячись над народними чеснотами й нормами християнської моралі. Майно українських церков було віддано російським попам. Понад 3,5 тисячі українських священників розстріляли чи запроторили до Сибіру. На Радянській Україні висадили в повітря вибухівкою до 700 церков, головних історичних пам'яток з часів княжої України і козацької доби, бо вони документували давність і самобутність української педагогічної культури. Серед знищених храмів такі шедеври нашої національної духовності як Святомихайлівський золотоверхий монастир, Десятинна церква, Братський монастир на Подолі й Успенська церква, Миколаївський собор, споруджений у 1690 р. гетьманом Мазепою, та десятки інших, історичного значення церков чи соборів у різних містах України. Лише частину міських храмів у Києві перетворено в музеї, а тисячі сільських церков обернено в клуби чи сховища зерна або овочів.

То й розгул сатанізму набрав страшного розмаху. В середовищі учнів, учителів, студентів, викладачів, науковців офіційно заохочувалося фіскальство, панував конформізм.

Щоб обрізати історичну пам'ять поколінь, сталінські опричники спалювали українські книги, стародруки, часописи, газети, неопубліковані рукописи. Влітку 1936 р. вони зібрали в Полтаві понад 200 українських кобзарів нібито для концерту і тут же їх розстріляли. До Сибіру було вивезено понад 2,5 млн. українців. Любов до своєї Вітчизни, до свого народу, тобто національний патріотизм, у СРСР вважався найтяжчим злочином. Підлість, цинізм і жорстокість більшовиків не знала меж. Мільйони людей з дітьми знищено так, що навіть невідомо, де вони ділися. І все це робилося планово, за вказівками з Кремля. Тобто була так звана "п'ятирічка реконструкції людини".

З 1927 по 1939 р. на Україні було знищено до 10 млн. населення.

Постанова ЦК ВКП (б) "Про педологічні перекирення в системі наркомосів" (1936) прирекла педагогічну теорію на бездітність і безплідність, підтасування під цитати комуністичних "вождів" і "класиків", ухвали партійних конференцій, пленумів і з'їздів. Кількість шкіл з українською мовою навчання на Радянській Україні катастрофічно зменшувалась. Замість них відкривали школи російські чи двомовні (утраквістичні), які згодом теж ставали російськими. Ця підступна політика більшовицьких колонізаторів у галузі шкільництва впродовж ряду десятиліть призвела до занепаду на території Наддніпрянщини національної школи і національної свідомості.

В усіх ланках школи велася посиленна сталінська політизація і воєнізація.

Становище українського шкільництва під Польщею (Галичина, Холмщина, Підляшшя, Західна Волинь і Західне Полісся, Лемківщина) між

світовими війнами визначалось українсько-польською конфронтацією. Українці хотіли мати свою власну українську школу, аби вона, крім забезпечення дітей і молоді освітою, підносила також національну свідомість, патріотизм і культуру рідного народу. Поляки всіма силами прагнули нав'язати українцям систему освіти, яка виховувала б з неполяків відданих громадян польської держави.

Окупувавши в 1919 р. Західну Україну, Польща відразу взялася за тотальне нищення тут українства й української національної школи. Тому українська інтелігенція вступила в боротьбу за українську школу на рідній землі, одержуючи підтримку від корінних мешканців свого краю. Адже за час періоду власної державності (ЗУНР) потяг українців до освіти значно посилювався. Придушити все це, обмежити мережу українських шкіл, а то й зовсім їх ліквідувати й натомість насадити школи польські, щоб полонізувати українців, - ось чого домагалася польська шкільна адміністрація на окупованих Польщею українських землях.

Наступ на українське шкільництво з боку польських можновладців не припинявся ні на мить. Декларовані ними шкільні реформи мали антиукраїнський характер. Тому й національна освіта корінного населення була в занедбаному стані. В селах домінували однокласні школи з одним учителем, який вчив одночасно 60-100, а то й 200 учнів різного віку. Середні школи були тільки по містах. Однак польський закон забороняв приймати сільських дітей до державних міських шкіл.

Дискримінаційним для українців був так званий "кресовий" шкільний закон, прийнятий сеймом 31 липня 1924 р., про проведення плебісциту (опитування), щоб нібито з'ясувати, якою мовою має відбуватися навчання у народних школах. Під виглядом такого "демократизму" насправді крилася фальш і облуда. По-перше, загальновідомо, що рідну мову, як і рідну маму, не вибирають. По-друге, звісно й те, що в українському місті чи на селі школа повинна бути українською. По-третє, через махінації, обман і насильство результати плебісциту навмисно підганялись на користь шкіл чужинських. Внаслідок даного плебісциту дві тисячі українських шкіл було претворено в польськомовні чи утраквістичні (двомовні) школи.

Під час другого такого плебісциту в 1932 р. кількість українських шкіл зменшилася ще на 20 відсотків. Проголошене в цьому ж році обов'язкове навчання дітей віком від 7 до 14 років залишилось тільки на папері. За тодішніми статистичними даними 20,6 % українських дітей шкільного віку, які проживали на Західній Україні, не були охоплені навчанням.

Про навмисне згорання мережі українських шкіл свідчать дані статистики. Якщо в 1919 р. у Західній Україні налічувалось 3662 початкові школи з українською мовою навчання, в 1925 р. їх було 1855, у 1930 р. - 650, а в 1939 р. залишилось лише 139.

У передвоєнні роки української школи на Волині й Поліссі взагалі ліквідовано й замінено на польські. А на Холмщині й Подляшші українська мова залишилася поза навчальним шкільним планом.

Служило й полонізації обов'язкове впровадження польської мови, як викладової, при рівночасному обмеженні української, а також заміна українських учителів польськими. Досить згадати, що в 1923 р. 2500 учителів – українців було звільнено з роботи, а 1500 переведено в центральні райони Польщі.

На рівні середньої освіти становище українців також було безрадисним. У 1931 р. одна українська гімназія припадала аж на 230 тисяч українців, а одна польська – на 16 тисяч поляків. З року в рік кількість українських середніх навчальних закладів зменшувалась. Із 138 середніх шкіл у 1939 р. залишилось лише 5 державних українських і 2 утраквістичні гімназії, де навчалось всього 2378 учнів.

Лютої дискримінації зазнавали українці й щодо університетської освіти. Повній полонізації піддано Львівський університет, який польські шовіністи зухвало перейменували в “Університет Яна Казимира”, закривши всі українські кафедри. Як альтернативу йому, українці в 1921 р. заснували у Львові Український Таємний Університет з 4 факультетами, 58 кафедрами й майже 1500 студентами, що діяв до 1925 р.

Реакційна освітня політика польських шовіністів на захоплених ними українських землях, зв'язана з позбавленням місцевого населення мати державнурідну школу, викликала рішучий протест з боку українців й активізувала розуміння необхідності будувати українське шкільництво своїми силами. Це збуджувало власну громадську активність. На її розгортання великий вплив мав педагогічний геній Івана Франка, який закликав:

... Щоб ми спільно,
Сміло, впевнено, свobodно
Йшли до спільної мети.
В своїй хаті жить по-своmu
Не коритися нікому,
Лад найкращий завести.

Результатом народної ініціативи стала Організація українського приватного початкового і середнього шкільництва. Велику роль у його здійсненні зіграли педагогічні товариства “Рідна школа” та “Просвіта”. Вони на основі громадських пожертвувань організували й утримували десятки шкіл, курсів, бібліотеки, вчительські семінарії, видавали педагогічні часописи, шкільні підручники й посібники, проводили педагогічні з'їзди, конгреси, виставки тощо. Завдяки їм станом на 1937-1838 н. р. було 16 постійних дитячих садків та 700 сезонних під час літа, 19 гімназій і й 16 ліцеїв, 700 шкільних бібліотек, чимало професійно-технічних шкіл.

Широкого розгалуження набрала українська преса. У Галичині в 1936 р. виходило 143 назви різних пресових видань, у т. ч. понад 40 суто педагогічних. Великою популярністю серед вихователів, учителів та батьків користувались зокрема такі педагогічні часописи, як "Українське дошкілля", "Рідна школа", "Українська школа", "Учитель", "Учительське слово", "Шлях навчання і виховання", "Життя і знання", "Методика і шкільна практика", "Неділя", "Письмо з "Просвіти", "Просвіта", "Рідна мова", "Ілюстрований календар Товариства "Просвіта".

Улюбленими часописами української дітвори були журнали "Дзвіночок", "Малі друзі", "Світ дитини", "Юні друзі", для юнацтва – "Вісті з лугу", "Знання", "Світ молоді", "Студентський шлях", "Шлях молоді" та ін.

Чільне місце у національному вихованні української молоді займали молодіжні організації "Сокіл", "Луг", "Пласт". Для них була добре налагоджена видавнича справа. Зокрема в м. Тернополі виходили такі прекрасні пластові часописи, як "Готуйсь", "Юнак", "Цвіт України", "Проповідник суспільства", "Пластовий шлях".

Засновником "Пласту" став Олександр Тисовський. Велику роль в його організації відіграли Петро Франко та Іван Чмола. Добре прислужилися цій благородній справі підручники О.Тисовського "Життя в Пласті" та П.Франка "Пластові гри та забави".

Активну, благодійну, освітню, культурно-педагогічну діяльність вів, заснований у 1920 р., Союз українок під талановитим керівництвом депутата сейму Мілени Рудницької, який через 10 років об'єднував у собі вже 45 тис. членів і мав тісні зв'язки з міжнародними феміністичними організаціями.

Мали свої організації й українські вчителі – Взаємну Поміч Українського Вчителства, Учительську Громаду.

Провідними українськими педагогами того часу в Західній Україні стали Олександр Барвінський, Іван Боберський, Михайло Галушинський, Августин Домбровський, Денис Іванцев, брати Роман і Богдан Заклинські, Антін Крушельницький, Володимир Левицький, Денис Лук'янович, Яків Миколаєвич, Марійка Підгірянка, Василь Пачовський, Омелян Савицький, які створили талановиті підручники й посібники для українських шкіл, написали ряд оригінальних творів з педагогіки, що стали окрасою української педагогічної науки. Серед них варто відзначити видані у Львові підручники Василя Левицького "Історія виховання і навчання" (1921), Остапа Макарушки "Наука виховання" (1922), Юліана Дзеровича "Педагогіка" (1937), Степана Сірополка "Історія освіти на Україні" (1937).

Не слід забувати й українських народних учителів, які, всупереч заборонам польських властей, сумлінно трудилися у віддалених куточках рідної землі, забезпечуючи національну освіту й виховання сільських дітей й ведучи активну громадську й освітню роботу серед селян. Взірцем такої сподвижницької праці на благо рідного народу може служити, наприклад, довголітня педагогічна діяльність директорів шкіл с.Улична на Дрогобищині

Дмитра Беча та с.Великий Ключів на Коломийщині Романа Коссара, вчительки с. Яківки на Обертинщині Марії Прусак, на могилі якої у сторінки вирізьбеної з білого мармуру розгорненої книги учні й потомки вкаркували пам'ятний напис: "В невтомному труді згоряючи щодня, вселяла іскру знань в малого школяра" та багатьох інших.

Знаменною віхою в історії українського шкільництва став Перший Український Педагогічний Конгрес, який відбувся у Львові 2-3 листопада 1935 р. Він об'єднав усі найкращі педагогічні сили навколо проблем українського національного виховання й українознавства. Конгрес визначив мету національного виховання, сконкретизував практичні методи й засоби для її реалізації, охарактеризував місце й роль виховання в національно-культурному відродженні українського народу. Наукові повідомлення на ньому виголосили відомі українські вчені, педагоги, психологи, мистецтвознавці професори Степан Балей ("Психологія характеру"), Яким Єрема ("Українська психіка в її історико-культурних виявах і програма виховання"), Василь Пачовський ("Українознавство у вихованні молоді"), Всеволод Мательський ("Спроба характеристики української дитини"), Степан Гайдучок ("Вплив фізичного виховання на вдачу нашої дітвори"), Станіслав Людкевич ("Організація музичного виховання"), Юліан Дзерович ("Засоби релігійно-морального виховання"), Ярослав Кузьмів ("Напрями національного виховання") та ін.

Певний вклад у розвиток вітчизняного шкільництва, національної освіти й виховання внесла українська греко-католицька церква та її митрополит Андрій Шептицький.

Не тільки в Західній Україні, але й по всіх українських землях та за її межами загального визнання серед усіх прогресивних вчених набула творча діяльність Наукового Товариства ім. Т.Шев'єнка, в якому працювали всесвітньо відомі українські вчені. В його Наукових Вісниках серед повідомлень з різних галузей знань вміщено чимало цінної інформації з української народної педагогіки. За почином проф. Івана Раковського і за допомогою цього Товариства у 1935 р. була видана в трьох книгах "Українська Загальна Енциклопедія" – перша Енциклопедія, в справжньому розумінні українська, що об'єднала сотні українських вчених із Західної України та еміграції. Вона вперше дала українському читачеві загальні відомості й упорядкований матеріал про Україну, в т. ч. й про українське шкільництво, освіту, педагогіку, видатних українських педагогів та вчителів.

Отже, станом на 1939 р., Західна Україна мала досить потужний загін власної інтелігенції для відстоювання і розбудови незалежної Української Держави й національної системи освіти та виховання.

Щодо Буковини, то вона з середини листопада 1918 р. була окупована Румунією, яка прагнула денационалізувати українців.

Українське шкільництво під владою Румунії зазнавало насильницької румунізації. Гнобленням українців Румунія перевершувала навіть Польщу.

Дійшло до того, що румунський уряд закрити всі українські школи й відмовився визнати українців за окрему націю, трактуючи їх "громадянами румунського походження, що забули рідну мову".

Двадцять два роки підневільля українських буковинців під владою Румунії поділяються на три періоди. З 1918 до 1928 р. – період воєнної облоги, в час якої була здійснена цілковита румунізація всіх видів шкільництва. Українські школи були перетворені в румунські. Рідна мова українців теж опинилася під офіційною заборонаю.

Ще швидше йшла румунізація українського середнього шкільництва. Українсько-німецьку гімназію в Чернівцях перетворено 1919 р. на український ліцей, а вже в 1922 р. переіменовано на румунський. Від 1924 р. скасовано обов'язкове навчання української мови. Гімназію в Кіцмані закрито ще в 1918 р. і відновлено в 1920 р. як румунську. Так само зрумунізовано гімназію у Вижниці в 1921 р., український відділ учительської семінарії в Чернівцях у 1924 р. Зліквідовано в Чернівцях приватну українську семінарію у 1921 р.

В Чернівецькому університеті було закрито кафедру української мови і літератури.

Від самого початку окупації Буковини румуни переслідували діяльність всіх українських організацій, заблокували приміщення українських установ ("Народний дім" в Чернівцях, українську гімназію в Кіцмані тощо), заарештували українських освітніх провідників. По містах і селах Буковини румуни забороняли діяльність товариств "Руська бесіда", "Січ", "Шкільна поміч", "Власна поміч", "Читальня" та ін. Репресивні дії окупантів викликали протест з боку українців.

Вже в липні 1921 р. товариство "Українська школа" внесло меморіал-протест до румунського міністерства проти ліквідації українських шкіл та збирало фонди на ведення приватного українського навчання.

Після знесення стану облоги, впродовж відносно ліберального періоду 1928-1938 рр. українці піднялись на боротьбу за відродження українського шкільництва. Під тиском громадськості румунська влада змушена була погодитись на українську мову як навчальний предмет по 8 годин на тиждень у нижчих класах народних шкіл і по 6 годин – у вищих.

Пожавилась українська просвітницька і культурно-громадська діяльність. Товариство "Українська школа" вело канікулярні курси з вивчення української мови та старалося видати українські шкільні підручники. Заявили про себе також студентські українські об'єднання "Чорномор'я", "Запорозжя", "Кобзар", "Жіноча громада", спортивне товариство "Довбуш" та ін. З'явилися українські тижневики "Рідний край", "Рада", газета "Час", на сторінках яких поміщались також публікації педагогічного змісту.

Колосальне значення для консолідації українських просвітницьких сил на Буковині та за її межами мала літературна й громадська діяльність Ольги

Кобилянської (1863-1942), твори якої щедро просякнуті українськими педагогічними ідеалами. Вони плкають український національний дух, материнську мову й рідну школу, обстоюють українську загальнонаціональну єдність, кличуть берегти традиційні родинні чесноти (повість “Земля”), вірність у коханні (“В неділю рано зілля копала”), національну і людську гідність, духовне багатство людини (“Царівна”), вчитися в народу і вірно йому служити (“Ніаба”).

Протестом проти окупації України й руйнації українства виступає високоідейна, глибоко патріотична, можна сказати, педагогічна повість О.Кобилянської “Апостол черні”, що була написана в 1922 р., почастино публікувалась у 1926-1928 рр. і вийшла окремою книгою у 1936 р., набувши великої популярності серед читачів.

Піклування про щасливу долю України, віра в її державну незалежність і світле майбутнє – така основна ідея повісті “Апостол черні”, показник її високого педагогічного оптимізму. То й не дивно, що коли головний герой цього твору Юліан Цезаревич приїхав одного дня додому, перші слова його дружини Дори були:

- Як Україна?

- Вона є. І як ми самі її не запропастимо, то сповняться слова старого Гердера, що пророчив нам долю нової Греції, завдяки гарному підсонню, веселій вдачі, музиці та родючій землі.

“Виховуючи свої діти, ми мусимо не забувати, що ми їх і для України виховуємо”, - такий провідний мотив повісті. В головний орієнтир – формування у молодой парості розуму й міцного духу, високої національної свідомості й обов’язку, твердої волі й залізного характеру українця, здатного ступити “на тверду дорогу життя, а зокрема для України, щоб кожний міг вибороти сам собі свою украдену батьківщину...”¹

З 1930 р. національний рух за українське шкільництво набирає все ширшого розмаху, що охоплює не тільки українське вчительство та батьків учнів, але й українську молодь, студентство, згуртоване в молодіжних об’єднаннях “Мазепа” та ін. Прагнення українців Буковини до розгортання національної освіти відображають тутешні українські журнали “Самостійна Думка” (1931-1937) і тижневик “Самостійність” (1934-1937). Це викликало невдоволення з боку румунських властей.

У 1938 р., з приходом до влади військових, настав третій, підневільний період українських буковинців. Румунія перетворилась на авторитарну державу з королівською диктатурою, що лягла руйнівним тягарем на українське шкільництво. Все українське зазнає офіційних заборон. Вчителів українців позвільняли з педагогічної роботи. Репресії проти національно свідомих українців весь час посилюються.

¹ Кобилянська О. Апостол черні. – 1994. – С. 3, 10-11.

У 1938-1939 н. р. серед студентів Чернівецького університету було лише 3,7 % українців. А закінчило його у 1939-1940 н. р. тільки 4 українці, тобто 0,8 %.

Українська школа й книга перебували під пресом румунських можновладців, Наступав розгул антиукраїнського терору. Це ще раз підтверджувало завжди зрозумілу для всіх українців-буковинців істину, що без вільного Києва не бути й українським Чернівцям.

З усіх чотирьох розчленованих частин України порівняно найсприятливіше склалася доля українського шкільництва й освіти на Закарпатті. Коли падіння Австро-Угорської імперії поклало кінець мадярському гнітові, цей регіон у листопаді 1918 р. добровільно ввійшов до складу чеської держави.

Українське шкільництво Закарпатської України за 20 років перебування в складі демократичної і висококультурної Чехії мало досить позитивні зрушення. Завдяки цьому по суті почалося відродження національної освіти українців Закарпаття, бо до 1918 р. тут були тільки школи угорські.

У 1920 р. на Закарпатті вже нараховувалась 321 державна школа з українською мовою викладання. У 1931 р. їх було 425, а в 1938 р. – 492.

Помітні зрушення були також в українському дошкіллі. Станом на 1938 р. тут діяло 132 українські дитячі садки.

Для дітей з віддалених від школи хуторів, яких на Закарпатті чимало, організували курси, де учні в прискореному темпі вчилися читати і писати. У 1932 р. таких курсів налічувалось 170, де навчалось майже 10 тисяч дітей.

Таким чином, українські діти були повністю забезпечені школою з рідною мовою навчання. Перспектива народної освіти й педагогіки українців забезпечувалась тим, що чеська держава не проводила щодо національних меншостей такої відкритої політики дискримінації та асиміляції, як Польща та Румунія. Чеський уряд дозволяв населенню користуватись в школах мовою на власний вибір. Все це сприяло заснуванню й швидкому зростанню освітніх та педагогічних товариств, зокрема таких як "Просвіта" й Товариство русофілів ім. Духновича. Чимале виховне значення мали твори й освітня діяльність українських письменників (Василь Гренджа-Донський, Андрій Карабелеш, Олександр Маркуш).

З українських видатних педагогів Закарпаття високої оцінки заслуговує просвітницька, державна діяльність і педагогічна спадщина Августина Волошина (1874-1946), який народився на Закарпатті. Закінчив богословську семінарію в Ужгороді й вищу педагогічну школу в Будапешті. З 1920 р. - професор учительської семінарії в Ужгороді, 1917-1938 рр. – її директор. Під його мудрим керівництвом було виховано нову генерацію учительських кадрів, які внесли вагомий вклад в українське національне відродження Закарпатської України.

З кінця 90-х рр. А.Волошин бере активну участь у культурному й видавничому житті, публікує ряд підручників, редагує й видає єдину в Угорщині українську газету "Наука" (1897-1918), згодом "Свобода" (1920-1938). 1907 р. випустив угорською мовою "Практичну граматику малоруської мови", відзначену нагородою Академії Наук у Будапешті, де обстоє живу народну мову та мовну спільність усіх українців. У час окупації Закарпаття угорцями проживає в еміграції, в Празі, присвятивши себе науковій і педагогічній діяльності.

15.03.1939 р. – президент самостійної Карпатської Української Держави. З приходом фашизму емігрував за кордон. У травні 1945 р. був заарештований радянськими органами НКВС і вивезений до СРСР, де загинув, залишивши нам світлу пам'ять про себе як вірного сина і патріота України й солідну педагогічну спадщину.

А.Волошин написав ряд підручників для початкових і середніх шкіл – з граматики, фізики, хімії, читанки, а також для вчительських семінарій – "Педагогічну психологію" (1920), "Педагогіку й дидактику" (1920), "Коротку історію педагогіки" (1921), "Логіку" (1935), кількатомний "Нарис педагогіки", "Методику" та ін. З інших публікацій відомі "О письмовім язичі Підкарпатської Русі" (1921), "Спомин" (1923), "Дві політичні розмови" (1923). Як письменник, під літературним псевдонімом А.Верховинський написав побутові драми "Маруся Верховинка" (1931), "Без Бога ні до порога" (1935). Ще за життя його назвали батьом українського відродження Закарпаття.

Успішній розбудові українського шкільництва на Закарпатті допомагало патріотичне вчителство, серед якого було чимало вихідців із східних земель та Галичини. Прикладом такої благородної праці може бути педагогічна діяльність української народної вчительки й дитячої письменниці Марійки Підгірянки та її чоловіка відомого українського педагога Августина Домбровського в школах с. Заріччі, а згодом – в с. Порошково Перечинського повіту (1920-27 рр.). Тут Марійка Підгірянка свою педагогічну працю в школі й громадську діяльність успішно поєднувала з письменницькою творчістю, написала багато віршів та оповідань, п'єси "Гостина святого Миколая на Підкарпатській Русі" та "Вертеп", які друкувались у всіх дитячих газетах Закарпаття і Галичини, переклала з чеської мови "Робінзона Крузо".

До того ж на Закарпатті дві учительські семінарії готували молодих кандидатів у національному дусі, а для вчителів середніх шкіл була організована кафедра української мови і літератури при чеському університеті в Празі.

Однак українське шкільництво та національне виховання й освіта Закарпатської України у складі чужої держави зазнавали й ряд труднощів. Обіцяної автономії українцям чеський уряд довго не давав. Тенденція

чехізації, хоч і не відкрито, але існувала. З високих українських шкіл існував тільки Греко-Католицький Богословський Ліцей.

Давалась взнаки суперечливість підходів до українських національних проблем. Найбільшою перешкодою у розвитку українського шкільництва було мовне питання, бо чеський уряд, при підтримці угорської пропаганди і російської еміграції, форсував і фінансував русофільський напрямок. Русинці абсолютизували місцеві особливості, зводячи до того, ніби слов'янське населення Закарпаття є окремою нацією русинів, - спритно ховаючи під машкарою локалізму проугорські наміри.

Найперспективнішою виявилась все таки українофільська течія, що переважала в середовищі нової світської інтелігенції, вчителів і студентів. Українофіли на чолі з Августином Волошином, Михайлом та Юлієм Брацайками заснували освітнє товариство "Провіта", яке швидко відтіснило конкуруюче Товариство русофілів ім. Духновича. Особливої популярності серед молоді інтелігенції набула організація українських скаутів "Пласт", Асоціація українських учителів. Палкими прибічниками українства стали гімназисти та студенти університетів.

Під тиском громадськості й послабленням позиції чеського уряду 11 жовтня 1938 р. Закарпаття отримало самоврядування. Згодом призначений уряд А.Волошина негайно приступив до перетворення Карпато-України на автономну українську державу. Українізувалися система освіти, видавнича справа та адміністрація. Була сформована військова організація – Карпатська Січ, бо посилилась загроза угорського нападу.

14 березня 1939 р., за згодою Гітлера, закарпатський край окупували угорські війська, що по суті й стало початком другої світової війни.

15 березня 1939 р. уряд Волошина символічно проголосив незалежну Республіку Карпато-України. Незважаючи на запеклий опір Карпатської Січі, угорці окупували Закарпаття, а президент і частина уряду емігрували.

Незважаючи на короткий час керівництва, уряд України Карпатської мав велике політичне і педагогічне значення, аналогічне виховному впливові українських урядів 1917-1920 рр., бо сприяв перетворенню великої частини населення краю, особливо молоді, на національно свідомих українців.

19.2. Реформація змісту шкільної освіти в УРСР.

Перші декрети радянської влади відіграли певну позитивну роль у залученні дітей до школи підвищенні рівня грамотності дорослого населення, підготовки молоді до навчання у вищій школі та інше.

У травні 1919 р. Наркомос України затвердив "Положення про єдину трудову школу УРСР", у цілковитій відповідності з "Положенням єдиної трудової школи РСФСР". За цим документом школа проголошується трудовою, основою якої є продуктивна праця учнів. Зазначалося, що праця

повинна бути тісно, органічно пов'язаною з навчанням, вона має знайомити учнів з різноманітними формами виробництва, аж до найвищих.

Проте, прадажня ідея поєднання навчання з продуктивною працею у практиці радянської школи втілювалося непослідовно і на різних етапах державного будівництва то затухала, то її штучно роздмухували, проводили певні компанії щодо політехнізації освіти, впровадження трудового, професійного навчання без відповідного забезпечення матеріально-технічною базою, підготовки іцженерно-педагогічних кадрів тощо.

На перших порах освітня система УРСР мала деякі відмінності у порівнянні з освітняською системою Російської Федерації. Більшовицька влада спочатку поклала в основу соціального виховання дитячий будинок, а не трудову школу, як в Росії. Дитячий будинок мав стати "маяком" соцвиховання. Їх вихованцями були безпритульні, сироти, обездолені діти. У дитячих будинках перебували діти від 4 до 15 років. Проте з 1920 року встановлюється основним типом семирічна трудова школа.

5 вересня 1925 р. початкове навчання в УРСР проголошується обов'язковим, проте воно не виконується.

На стан школи негативно вплинули голодомори 1921, 1932, 1933 рр. Багато дітей не закінчує початкової школи. Має місце дискримінація українців у навчанні, особливо у вищій школі. У 30-ті роки на 10 тис. населення в Україні припадало студентів:

українців - 9,9; росіян - 24; євреїв - 60,5.

Мали місце чистки іншомислячих студентів і виключення студентів "контрреволюційного" напрямку.

У 1920 р. було опубліковано перший навчальний план. Ним визначалося 5 навчальних днів, а шостий відводився для екскурсій, змагань, культурного дозвілля. У першій групі навчальні години не розподілялися за предметами. Перша група вважалася продовженням дитячого садка. Тут приділялася увага розвитку мови, навчанню грамоти, лічбі, мало місце ознайомлення з природою, діти вчилися малювати, співати тощо. В інших класах навчання велось на предметній основі.

Відкидаючи все традиційне, що було в дореволюційному шкільництві, новий режим вимагав нового пролетарського змісту освіти, який ніс нову комуністичну ідеологію. "Новаторів" не бракувало. Їхніми зусиллями була засуджена класно-урочна система навчання і замість неї на початку 30-х років вводяться нові навчальні плани і програми, що стали на певний час новими системами навчання:

- комплексні програми;
- лабораторно-бригадний метод навчання;
- метод проектів.

Створення школи I ступеня і семирічки, як основного типу школи, - вимагало перебудови шкільних програм.

На початку 1923 р. затверджена схема побудови комплексних програм школи першого ступеня. Навчальний матеріал вивчався за трьома розділами: природа, праця, суспільство. Центром шкільних програм мала стати праця, що поєднувалася з повідомленнями про природу і суспільним життям.

Навчальний матеріал об'єднувався за комплексною темою, що вивчалась, як правило, на протязі 2-4 тижнів у зв'язку з сезонними явищами і календарем революційних свят тощо. Наприклад, на 1 році навчання діти вивчали першою темою "життя дитини до школи влітку", четвертою темою "жовтнева революція" та ін. Навчальні предмети за комплексними програмами були ліквідовані. Основним недоліком цієї програми було порушення систематичності знань, логіки навчальних предметів, в учнів розвивалося всезнайство, поверховість навчання; не забезпечувалося вивчення граматики, основ арифметики та ін.

Програми V-IX кл. будувалися за навчальними предметами. Але на уроках матеріал штучно підганявся під комплексні теми. Це стимулювалося шкільним начальством.

З 1924 р. повсюдно поширився лабораторно-бригадний метод навчання. Учні розбивалися на ланки (бригади) по 3-5 чоловік в кожній, і в певні часи відвідували лабораторії, де самостійно розв'язували навчальні завдання.

В кінці місяця викладач вів облік виконання завдань, оцінював учнівські письмові і графічні роботи. Але при такому навчанні був відсутній систематичний виклад вчителем навчального матеріалу, роль вчителя зводилася до консультанта, більшість учнів прикривалися колективною роботою, не виконувалися домашні завдання. Не було систематичності у навчанні. Дозволялося виконувати завдання з певного предмету підряд на протязі декількох тижнів, за рахунок інших галузей знань тощо.

Третьою формою організації навчання був метод проектів, що ґрунтувався на прагматичній педагогіці США. Самі учні мали намічати собі ті чи інші практичні завдання (проекти) і в процесі їх виконання набували знань і умінь. Поширеними темами проектів були такі, як:

- "допоможемо ліквідувати неграмотність";
- "допоможемо ліквідувати прорив на фабриці";
- "допоможемо виявити прогультників" тощо.

Про те такі системи навчання були штучно створеними, сліпо запозиченими із-за кордону і не могли задовольнити країну в підготовці кадрів будівників нового суспільства. У зв'язку з цим ЦК ВКП (б) приймає низку постанов, якими засуджує новостворену реформацію (до речі, проведена за ініціативою того ж ЦК ВКП (б)) у шкільництві:

"Про початкову і середню школу" – Постанова ЦК ВКП (б) від 5 вересня 1931 р.

“Про навчальні програми та режим у початковій і середній школі” – Постанова ЦК ВКП (б) від 25 вересня 1932 р.

“Про підручники для початкової і середньої школи” – Постанова ЦК ВКП (б) від 12 лютого 1933 р.

“Про педологічні перекручення в системі наркомосів” – Постанова ЦК ВКП (б) від 4 липня 1936 р. та інші.

Цими документами засуджується теорія “відмирання школи”, згідно якої школа мала стати цехом, подається критика програм 20-х років, засуджується методичне прожектерство: комплексні програми, лабораторно-бригадний метод, метод проектів тощо. У них підкреслюється роль уроку, вказується на необхідність систематичного обліку та оцінки знань. Наркомоси зобов’язувалися розробити нові програми, підручники, які мали бути методологічно витриманими, написані із урахуванням віку, розвитку науки і шкільництва.

Постановою про педологічні перекручення у системі наркомосів розвінчується педологія як наука, яка забороняла діяльність педологів, і вимагалася переведення основної маси учнів із спеціальних шкіл до нормальних, наголошувалося на необхідності створення марксистсько-ленінської педагогіки та психології.

З цього часу педагогіка стала служницею в руках тоталітарного режиму і намагалася задовольнити ідеологічні вимоги комуністичної партії щодо виховання підростаючих поколінь.

На перших роках існування радянської школи їй були притаманні деякі риси національної школи, що зумовлено процесом українізації та діяльності видатних організаторів освіти в Україні Григорія Гринька, Олександра Шумського, Миколи Скрипника та інших.

Президія Всеукраїнського Центрального Виконавчого Комітету (ВУЦВК) у лютому 1920 р. ухвалив постанову про скасування Всеукраїнського ревкому і створила сім наркоматів, у тому числі й Наркомат освіти, комісаром якого був призначений Григорій Федорович Гринько (1890-1938). До функцій Народного комісаріату освіти у ті роки входило керівництво соціальним вихованням, професійною та політичною освітою, театрами, бібліотеками, музеями, архівами, видавничими та науковими справами.

Після громадянської війни народна освіта в Україні перебувала в тяжкому стані. Голод, що в 1921 р. охопив південні губернії України, призвів до значного скорочення мережі культосвітніх установ. Замість 21 968 закладів з 2 023 688 дітьми в 1921 р., в 1922-1923 рр. їх уже стало 16 655 з 1 338 407 дітьми. Кількість безпритульних дітей, сиріт і напівсиріт на той час досягла 1,5 млн.¹

¹ “Початкова школа”, 1990. – № 2. – С. 58.

Україна у складі СРСР перейшла на госпрозрахунок і в умовах нової економічної політики держава припинила фінансувати шкільні установи. “Якщо у 1921 р. на освіту витрачалося 10,4 % державного бюджету, то в кінці 1922 р. – лише 3 %. Все це безперечно позначалося на матеріальному становищі вчителів. Нерідко вони голодували. Так, у 1922 р. голодуючі вчителі в м.Катеринославі становили 69 %, були випадки голодної смерті, про що свідчать архівні матеріали”.¹ І так майже повсюдно.

Мізерною була зарплата учителів, яка становила 6,4 крб. на місяць. Ще нижчою була заробітна плата у договірних школах – 4 крб. Саме тому часто відбувалися страйки.

У 1923 р. партія більшовиків прийняла рішення про посилення роботи з неросійськими народами щодо залучення їх до соціального будівництва. Вважалося за необхідне розширити участь неросійських народів в управлінні державними справами, економіці, соціальному і культурному житті своїх республік. Для цього передбачалося залучення молоді корінних національностей до освіти, культури тощо. Ця робота проводилася в усіх республіках, в Україні така політика звалася українізацією.

“Перші заходи українізації мали на меті розширення вживання української мови, особливо у партії на уряді. Необхідність була очевидною, у 1922 р. на одного члена Компартії України, який постійно користувався українською мовою, припадало семеро тих, хто розмовляв лише російською, в уряді співвідношення було 1:3. У серпні 1923 р., щоб усунути цю диспропорцію, партійні та урядові службовці отримали вказівку пройти спеціально організовані курси української мови. Тим, кому не вдалося успішно закінчити їх, загрожувало звільнення. Кампанія українізації охопила всі царини життя Радянської України”.²

Особливо відчутною виявила себе українізація у шкільній справі. Українізація передбачала залучення до навчання і дорослого населення. Так, якщо на час революції в Україні серед міського населення письменними були 40 %, то через 10 років – 70 %. Серед селян також відбулися відчутні зміни. За відповідний період кількість письменних зросла з 15 % до 50 %.

6 липня 1927 року приймається Постанова Всеукраїнського Центрального Виконавчого Комітету та Ради Народних Комісарів УССР “Положення про забезпечення рівноправності мов та про сприяння розвитку культури”, яка значно вплинула на розширення сфери вживання української мови у навчальних закладах України. Нею зокрема передбачалося:

п. 29. Мережу освітніх установ належить будувати так, щоб людиність кожної національності могла мати змогу дістати початкову освіту рідною мовою.

¹ Потапчук В. Революцією покликаний. // Молодь України, 1972 - 25.01. - С. 3.

² Субтельний О. Історія України. - К., 1991. - С. 338.

п. 30. Українську мову та українознавство в усіх школах і дитячих будинках національних меншостей належить викладати як обов'язкову дисципліну.

Пункти 32, 33, 34 і 35 присвячені проблемам впровадження української мови у вищій школі. Зокрема, встановлювалося, що вища школа проводить свою роботу українською мовою. Вступаючи до вузів складають вступний екзамен з української мови.

На посади професорів, викладачів вищих шкільних закладів призначаються лише особи, що можуть проводити викладання українською мовою (п. 35).

Цєю ж постановою (п. 72) встановлювалася відповідальність осіб за невиконання правил цього документу. Зокрема, визначалося, що співробітники, що не вживали належних заходів до вивчення української мови, а також тих з них, що виявляють негативне відношення до українізації, керівники відповідних установ і організацій адміністративно звільнюють, не надаючи вихідної допомоги й без попереджень.

Таким чином, українізація освіти повернула до життя національну школу України, в якій молодь опанувала кращими здобутками духовної культури свого народу. Після багатоголового переслідування, приниження в української людності з'явився національний оптимізм. Відомий письменник того часу Борис Антоненко-Давидович вбачав, що у марші мільйонів на шляху до української школи є вогонь великого відродження.

Але відродження не відбулося. Український народ чинив супротив сталінським планам соціалістичної колективізації і індустріалізації. Причинами протидії керівництво партії і держави на чолі з Сталіним вважали нескорений національний дух українців, високий рівень національної свідомості, їх самобутність і несприйняття ними більшовицької ідеології. Народу було винесено вирок. Злочинна колективізація 1930-1931 рр., голодомор 1932-1933 років, масове винищення української інтелігенції і, у першу чергу діячів освіти, перервали процес українізації. Україна повністю втратила прояви автономії і перейшла на положення окраїної, колоніальної території.

Розпочався шалений наступ на здобутки української культури, освіти, науки. Першими у цьому процесі були дії на ліквідацію національної школи України. Вона була перетворена у засіб геноциду проти українців, головним завданням якої стала русифікація корінного населення, спотворення його національного світогляду, свідомості, характеру, відлучення від традицій, звичаїв, культури свого народу.

Така державна політика призвела до породження у молоді національного нігілізму, зневаги до рідної мови, культури українського народу, духовності. Це в свою чергу породило в українців комплекс національної і громадської неповноцінності, ущербності, мавпування перед ішими народами.